

Markaziy Osiyoda XVIII asr o'rtalaridagi xalqaro munosabatlar xususida

Avaz Amon o'g'li Ergashev
kaganyangi@gmail.com
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Afg'oniston hukumdori Ahmadshoh Durraniyning Sharqiy Turkiston hududlari uchun musulmon davlatlari bilan birgalikda Xitoy Sin imperiyasiga qarshi ittifoq shakllantirishga bo'lgan urinishi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar. Jung'or, "Oq tog'li", "Qora tog'li", qo'zg'olon, elchi, ittifoq, birlashish, harbiy yurish, xo'jalar

On international relations in Central Asia in the mid-18th century

Avaz Amon o'glu Ergashev
kaganyangi@gmail.com
Bukhara State University

Abstract: This article discusses the attempt of the ruler of Afghanistan Ahmad Shah Durrani to form an alliance with the Muslim countries for the territories of East Turkestan against the Qing Empire of China.

Keywords: Jungar, "White Mountain", "Black Mountain", uprising, ambassador, alliance, unification, military march, masters

XVIII asr o'rtalarida Markaziy Osiyo hududida siyosiy vaziyat o'zgarib, Jung'or xonligi Xitoyning Sin imperiyasi tomonidan 1757 yilda bosib olingan. Jung'orlarning shafqatsiz qirg'in qilinishi va Xitoy qo'shinlarini Samarqandga harbiy yurish qilish rejasi borligi to'g'risidagi xabarlar O'rta Osiyo musulmonlari tomonidan oxir zamonda islom dinida bashorat qilingan yajuj-majujlar tajovuzi sifatida baholangan.

Jung'orlarga qarshi Xitoy hukumdori Syan Lun SHarqiy Turkistonda hokimiyat uchun kurashib kelayotgan "Oq tog'li" va "Qora tog'li" xo'jalardan foydalangan. Ammo, yangi ittifoqchi Burxoniddinxo'ja va ukasi Jahonxo'jalar Sin imperiyasiga bo'ynsunishdan bosh tortishi, Chjao-Xoy, Fu-De kabi generallarni isyonni botirish uchun yuborishga va ommaviy qirg'inga sabab bo'lgan. Xo'jalarning Badaxshonga qochishi, Badaxshon hukumdori Sultonshohni Sin imperiyasi bosimi ostida xo'jalarni

qatl etishiga olib kelgan[8, 690]. Bu keyinchalik Markaziy Osiyoda Xitoyga qarshi harbiy ittifoq tuzish uchun qulay vaziyatni vujudga keltirgan.

Xitoyga qarshi musulmon davlatlarining siyosiy-harbiy ittifoqini tuzish shuningdek, o'z mustaqilliklarini saqlab qolish uchun Burxoniddin xo'ja va Jahon xo'jalar yuborgan vakillar butun musulmon mamlakatlariga borib, ularni Xitoyga qarshi birlashishga, g'azovotga chorlaganlar. Xitoyning Sin imperiyasi ma'murlari SHarqiy Turkiston xo'jalarining Qo'qon xoni Erdonabiy (xitoychada Odon) bilan ittifoqi tuzilishidan xavotirga tushgan. Generallardan biri CHjao-Xoy katta qo'shin bilan Qo'qon chegaralariga yaqinlanishi, (1758 y) Erdonabiy tomonidan o'zini Sin hukumatining vassali ekanligini tan olishiga sabab bo'lgan. Imperator Syan Lun O'rta Osiyo hukumdorlarining vassalliklariga qanoat hosil qilmay, 130 kishidan iborat elchilar guruhini O'rta Juz xoni Abulmamet va Ablay sultonga yuborib, keyingi yil baharda uning qo'shinlari xitoyliklar odatiga ko'ra, Ahmad Yassaviy qabri va Samarqanddagi Ko'k tog'larga qurbonlik keltirishga yuborilishi, qozoqlar esa, yil ko'rsatuvchi sifatida 10 ming kishilik qo'shin va oziq-ovqat zahiralari tayyorlab qo'yishlari talab qilingan. Samarqandga yuboriladigan qo'shinlarning umumiy soni 80 ming ekanligi, Irtish daryosi bo'yida qozoq sultonlarning qo'shinlari birlashishi tarixiy adabiyotlarda keltirib o'tilganligining guvohi bo'lish mumkin. Xitoyliklarning Turkiston va Samarqandga harbiy yurish qilish rejasi Avg'oniston hukumdori Ahmadshoh Durraniy (1747-1773 yy) tomonidan Xitoyga qarshi ittifoq tuzish rejasini vujudga keltirgan. Ittifoqqa, qozoq juzlari, Qo'qon xoni Erdonabiy, Xo'jand hokimi Fozilbiy, Sharqiy Turkistonning ayrim beklari xayrixoh bo'lganlar.

Badaxshon hukumdori Sultonshoh Xitoy vassalli bo'lib, Xitoy talablarini so'zsiz bajarib, Sin imperiyasi manfaatlariga mos keluvchi siyosat yuritgan. SHuningdek, imperator Syan Lun tomonidan 1763 yilda Badaxshon orqali Avg'oniston hukumdori Ahmadshoh Durraniyga elchi sifatida Jun Jun ismli amaldor yuborilgan. Sultonshoh og'ir tog' yo'lidan yurish qiyinligi sababli maktubni Avg'on hukumdoriga o'zi yuborishini ta'kidlab, elchini ortga qaytargan. Sultonshohning Sin imperiyasiga qaramligi, Xitoyga o'lpon yuborib turishi, xizmatlari evaziga Xitoy saroyida ikkinchi darajali kichik general unvoni bilan taqdirlanganligi N.Ya.Bichurin ma'lumotlarida keltirib o'tilgan.

1762 yil kuzida sibir liniyasida tarqalgan xabarlarga ko'ra, Ahmadshoh Durraniy qozoqlar, Xeva, Buxoro, Qo'qon xonlariga vakillar yuborib, g'ayridinlarga qarshi birlashishga chaqira boshlagan. 1764 yil 15 mart kuni Sibir liniyasi qo'shinlari qo'mondoni N.I.Shpringer tomonidan Sankt-Peterburgga yo'llangan maktubda, Sulton Ablay huzuriga 20 kishilik Avg'oniston elchilari kelib, Ahmadshoh qo'shinlari qozoqlar yeriga yaqinlashganda, otlar va chorva mollarini haydab kelishlari, buning uchun oltin, kumush bilan haq to'lanishini ma'lum qilgan[9, 186]. Sin imperiyasiga qarshi tuzilayotgan ittifaqqa O'rta Osiyodagi barcha davlatlar ham qo'shilavermagan.

Jumladan, Afg'oniston tomonidan 1750-52 yillarda Amudaryoning chap sohilidagi Buxoro amirligiga qarashli bo'lgan Balx, SHibirg'on, Andxoy, Qunduz, Maymana kabi bekliklarni bo'ynsundirishi Buxoroni Avg'oniston bilan raqib davlatga aylantirgan.

Avg'on hukumdori Xitoy bilan munosabatlarni diplomatik yo'l bilan hal qilishga urinib ko'radi. 1762 yilning kuzida Ahmadshoh 40 kishidan Xudshimirxon boshchiligidagi elchilarni Xitoyga yuboragan. Elchilarning oldiga qo'yilgan asosiy vazifa Sharqiy Turkiston mustaqilligini ta'minlash, aks holda Ahmadshoh harbiy harakatlarni boshlab, Ili daryosi bo'ylariga kelishini ma'lum qilish bo'lgan. Afg'oniston elchilari Pekinda sovuq kutib olib, Avg'oniston hukumdori talablari rad etilgan. 1763 yil Orenburgga kelgan xo'jandlik savdogar Abdul Fattoh bergan ma'lumotlarida, 1763 yil kuzi yoki 1764 yilning bahorida Afg'oniston-Xitoy o'rtasida urush boshlanishi mumkinligi, Ahmadshoh Buxoro chegaralari atrofiga 100 ming qo'shin to'plagani, qozoq xonlari Abulmambet va Nuralixon oldiga kelgan Avg'on elchilari 40 minglik ilg'or qo'shin va 2 ming fil yo'lga chiqqanligi, yo'llarni tuzatish, quduqlar qazish bilan shug'ullanish zarurligini aytganlari bilan bog'liq fikrlar mavjud. Ushbu mazmundagi xabarni 1763 yil 13 avgustda rus agenti Matvey Arabov ham tasdiqlagan. U Qo'qon xoni Erdonabiy ham Ablay sultonga maktub yo'llagani, maktubda Ahmadshoh bilan hamkorlik qilishga chaqirib, Erdonabiyning Ahmadshoh bilan kelishgani ham ma'lum qilgan.

Ahmadshohning Xitoyga qarshi harbiy yurishi, qo'shinlar soni, yurish vaqti xususida bir-biriga mos kelmagan xabarlar tarqalgan. Bizning fikrimizcha, bu xabarlar Avg'oniston hukumdori tomonidan yoki Avg'oniston bilan Xitoy o'rtasida urush bo'lishini istovchilar tomonidan tarqatilgan bo'lish etimoli yuqori. Ketirilgan xabarlarning birida, 1763 yilda Ahmadshoh 33 sana (har bir sanada 10 ming kishi bor deb keltiriladi), ya'ni 330 ming kishilik qo'shin bilan Toshkent va Qo'qon oralig'ida ekanligini ko'rishimiz mumkin. Avg'on hukumdori Hindistonda skixlar bilan urush olib borishiga qaramay, Toshkent va Qo'qon oralig'ida qo'shin to'playotganligi xabari Pekinga ham etib kelgan. SHu sababli, imperator Syan Lun Samarqandga mo'ljallagan harbiy yurishini qoldirganligi G.E. Grum-Grjmaylo ma'lumotlarida keltirib o'tiladi.

O'sha vaqtda Xitoy Rossiya savdogarlarini o'z hududida erkin savdo qilish huquqini bermagan, 1689 yildagi noteng Nerchinskiy shartnomasi orqali Albazin hududlarini Rossiyadan tortib olgan. Rossiya Xitoyga bosim o'tkazish maqsadida 1764 yil kapitan Bogdan Aslonovni Ahmadshoh Durrioni huzuriga yuborib, Xitoy bilan urushda, Rossiya imperiyasi Avg'onistonni qo'llab-quvvatlashini ma'lum qilgan. Ammo, Ahmadshoh Durrioni Bogdan Aslonov Qandahorga kelganda, Hindiston skixlari bilan urushda bo'lib, elchilik natijasiz tugagan.

Avg'oniston hukumdorining Toshkent va Qo'qon oralig'ida qo'shin to'plashi bilan bog'liq ko'plab tarixiy adabiyotlarda ma'lumotlar keltirib o'tilsada, o'sha davr

siyosiy vaziyatidan xulosa qilinadigan bo'lsa, bu ishni amalga oshirish imkoni yo'qligini bilib olish mumkin. Chunki, Buxoro va Avg'oniston munosabatlari keskinligi bartaraf etilmagan bo'lib, H.Vamberi ma'lumotlarida, hatto 1860 yillarda ham Avg'on Turkistoni Buxoro va Avg'on amirlarining o'zaro kurash maydoni ekanligi tilga olingan. Xitoy saroyining O'rta Osiyodagi siyosiy jarayonlardan yaxshi xabardor emasligi sabab Samarqandga rejalashtirilgan harbiy yurish qoldirilgan. Ahmadshoh Durraniy boshchiligidagi Xitoyga qarshi harbiy ittifoq amaliy ahamiyatga kasb etmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Elov Z.S. Berdiyeva D.Sh. Psychological reasons for suicide motivation in adolescents with deviant behavior. Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal. volume 2, issue 2 February 2022 1003-1009
2. Elov Z.S. O'smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta'siri. science and education scientific journal volume 3, issue 3 march 2022 442-447
3. Elov Z.S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. O'quv-metodik qo'llanma. 2021. Buxoro 1-164.
4. Elov, Z. S. (2016). Researches of the Reasons Conditions. Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive, 5(1), 49-53.
5. Elov, Z. S. (2022). O 'smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta'siri. Science and Education, 3(3), 442-447.
6. Jo'Rayeva, Z. A., & Maxmudova, Z. M. (2022). Sudga oid psixologik ekspertizani tashkil qilish va uni o'tkazishning o'ziga xosligi. Science and Education, 3(4), 1916-1922.
7. Jurabek Majidov, Road and tranport issues in Bukhara as a social problem , Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 8 № 8 (2021): Maqola va tezislar (buxdu.uz)
8. Jurabek Majidov, XX asr 70-йилларининг 2-ярмида Бухорода телефон хизмати хусусида , центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 6 № 2 (2020): Хоразм маъмун академияси ахборотномаси (buxdu.uz)
9. Jurabek Majidov, Бухоро халқ совет республикасида куруклик ва ҳаво транспорт: ечим ва муаммолар , Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 8 № 8 (2021): Maqola va tezislar (buxdu.uz)
10. Jurabek Majidov, Вопросы транспорта и дорожного строительства в Бухаре, центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 10 № 9 (2020): ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal (buxdu.uz)

11. Jurabek Majidov, Из истории Амударьинской флотилии конца XIX - начала XX веков (по материалам Туркестанской коллекции), Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 1 № 1 (2020): Maqola va tezislar to'plami (buxdu.uz)
12. Jurabek Majidov, Наземный и воздушный транспорт в СССР, Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 1 № 1 (2020): Maqola va tezislar to'plami (buxdu.uz)
13. Jurabek Majidov, Распространение иранской прессы в Туркестан и Бухару в начале XX века. , Центр научных публикаций (buxdu.uz): Том 6 № 2 (2020): Хоразм маъмун академияси ахборотномаси (buxdu.uz)
14. Jurabek Majidov. "Туркистон тўплами" да афғон туркистони бекликларининг сиёсий тарихига оид айрим маълумотлар (XVIII-XIX асрлар) // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. – Хива 2021. 4-сон. – Б. 136-140.
15. Jurabek Majidov. History of Border Conflicts Between the States of Bukhara and Afghanistan in the Second Half of the 18th Century // available online at www.cajssh.centralasianstudies.org Central Asian journal of social sciences and history journal homepage: // [www.http://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CASSH](http://www.cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CASSH). – P. 115-123.
16. Jurabek Majidov. On the aspects of zahiriddin muhammad babur's political activity related to bukhara // European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 2 No. 8, August 2021, ISSN: 2660-5562. P. 84-86.
17. Jurabek Majidov. On the role of bukhara in the development of science and culture during the reign of amir temur and the timurids // ACADEMICIA an International Multidisciplinary Research journal (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal) -Vol. 11, Issue 3, March 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. – P. 1-6.
18. Jurabek Majidov. Амир Темур сиёсий фаолияти ва бухоро уламолари // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. № 10. – Хива. 2021. – Б. 354-357
19. Jurabek Majidov. Материальная поддержка типографии, созданной в бухарском эмирате // Россия-Узбекистон: Международные образовательные и социально-культурные технологии: Векторы развития. – Магнитогорск. 2019. – С. 58-60.
20. Jurabek Majidov. Мўғуллар истилоси ва темурийлар даврида динлараро муносабат // Бухоро "Дурдона" нашриёти 2018. – 51 б.
21. Jurabek Majidov. Россия протекторати ўрнатилиш жараёнида бухоро амирлиги ва усмонли турк давлати муносабатлари . // Ўтмишга назар 2021. № 1. – Б. 47-51.
22. Olimov L.Ya, Avezov O.R., Baratov Sh. R. Psixologiya nazariyasi va tarixi (o'quv qo'llanma) <https://library.sammi.uz/Library/> 1 (1), Ўзбекистон
23. Olimov L.Ya, Baratov Sh. R. АВЕЗОВ О.Р. Psixologiya nazariyasi va tarixi. Darslik. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent. 2019. -B. 494.

24. Olimov L.Ya. Shaxs psixologiyasi. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2019. -B. 280.
25. Olimov L.Ya. Xulqi o`gishgan bolalar psixologiyasi. Darslik. Buxoro, "Durdona". 2019. – 460.
26. Olimov, L. (2020). ЛЯ психологической защита: Психологик химоя механизмларининг ижтимоий психологик хусусиятлари. центр научных публикаций (buxdu. uz), 2(2).
27. Qizi, S. M. Z., & Sattorovich, E. Z. (2022). Priorities of psychological services in preschool educational organizations. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 900-904.
28. Yarashovich, O. L. (2020). O'smirlarning ba'zi dinamik xususiyatlari kontekstida kurashish xatti-harakatlarini o'rganish xususiyatlari. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 1(1).
29. ZM Maxmudova, AZJKYK Olimov, L Ya. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021
30. қизи Расулова, М. Б., & Олимов, Л. Я. (2022). Ўсмир шахси ривожланишида ахлоқий нормалар муаммосининг ҳозирги замон психологиясида тадқиқ этилиши. таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали, 2(3), 204-207.
31. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессли вазиятларда психологик химоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари: стрессли вазиятларда психологик химоя механизмлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 yil, 4 son 109-115 b.
32. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Ўсмирларда психологик химоя механизмларининг намоён бўлишининг ўзига хослиги. Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 4 son 103-112 b.
33. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Ўсмирларда психологик химоя механизмларининг намоён бўлишининг ўзига хослиги. XXI аср психологияси 1 (1), Ўзбекистон
34. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Экстремал вазиятларда копинг хулқ-атвор ва стратегиялар намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2021 yil, 3 son 98-106 b.